

РОЗДІЛ III. Доповіді здобувачів вищої освіти з науковими керівниками

Андросюк І. Ю.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

КОРЕЛЯЦІЯ ПРАВ, СВОБОД І ОБОВ'ЯЗКІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: СУЧАСНИЙ ТЕНДЕНЦІОНАЛІЗМ

Збройна агресія російської федерації і її повномасштабне вторгнення на територію України змусили як систему державних органів, так і суспільство перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану. Відповідно, національне законодавство передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень.

Як відомо, права та свободи людини є важливими досягненнями людства. Вони допомагають кожній людині реалізовувати свої потреби і можливості в суспільстві. Як суспільство гарантує ці права, показує, - наскільки воно демократичне. Особливо важливими є конституційні права і свободи, які встановлені головним законом кожної країни. У конституціях, зазвичай, зазначені найважливіші права: особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні тощо. Конституція також визначає, які обов'язки мають громадяни і як мають діяти всі, хто підкоряється законам [1].

В Україні на рівні Конституції визначено комплекс прав, свобод і обов'язків, що забезпечують функціонування держави на демократичних і правових засадах. Хоча конституційні права мають найвищу юридичну силу, вони не завжди абсолютні. Їх можна обмежити законом для захисту здоров'я, моралі, національної безпеки, прав інших громадян і громадського порядку. Так, стаття 64 Конституції України зазначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених

Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Разом з тим, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст.ст.24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції нашої держави [2; 3, с. 42-43].

Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в країні був впроваджений воєнний стан. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Конституційні обмеження прав та свобод людини були застосовані задля об'єднання громадян щоб досягти однієї мети – перемоги над агресором.

Відповідно до зазначених вище нормативів, з боку держави допускаються обмеження у правах людини стосовно: гарантованості недоторканності житла (ст. 30 Конституції України); гарантованості таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції); невтручання в особисте і сімейне життя (п. 1 ст. 32 Конституції); недопущення збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (п. 2 ст. 32 Конституції); права на ознайомлення в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею (п. 3 ст. 32 Конституції); гарантованості судового захисту права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (п. 4 ст. 32 Конституції); гарантованості кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободи пересування, вільного вибору місця проживання, права вільно залишати територію України (ст. 33 Конституції); гарантованості права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань і права вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34 Конституції); права брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції); права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 Конституції); права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41 Конституції); права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, і

фактично на захист конкуренції у підприємницькій діяльності та права споживачів (ст. 42 Конституції); права на працю, як і заборону примусової праці, захист від незаконного звільнення і на своєчасне одержання винагороди за працю (ст. 43); права тих, хто працює, на страйк (ст. 44 Конституції). Певні обмеження передбачаються навіть у сфері освіти і можуть бути застосовані, наприклад, щодо права на навчання рідною мовою або безоплатності певних видів освіти (ст. 53 Конституції). Додатково було запроваджено обмеження щодо свободи пересування іноземців, зокрема обмеження на в'їзд та виїзд з країни іноземців і заборону виїзду з країни чоловікам віком від 18 до 60 років [5].

Також норми національного права інших країн та історична практика, що склалася, передбачають обмеження прав та свобод громадян і на міжнародному рівні. Хоч у таких міжнародних документах як: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийняті ООН у 1966 р., Факультативний протокол до останнього (разом Міжнародний білль прав людини або Хартія прав людини), Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р., Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 р., Конвенція про права дитини 1989 р., Конвенція про охорону материнства 1952 р., Конвенція про статус осіб без громадянства 1954 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводження та покарання від 10 грудня 1984 р., Європейська Конвенція з прав людини 1950 року тощо, - декларується невідчужуваність і непорушність означених прав [6, с. 97-98].

Такий відступ від положень європейського законодавства має назву дерогація. Право на дерогацію – можливість держави відступати під час надзвичайних ситуацій від виконання деяких своїх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини, призупиняти дію національного законодавства. Дерогація не може застосовуватись до всього кола гарантованих прав та свобод, як правило, зазвичай резервуються від обмеження: право на життя, заборона катувань, заборона рабства, заборона застосування покарання поза рамок закону або за спрощеною процедурою [7, с. 12].

Загалом, у державі запровадження такої політики означає виникнення деяких проблем та ризиків, таких як: відсутність чи недостатність контрольних механізмів або недотримання засад прозорості; довільне тлумачення правових норм, які обмежують права людини, якщо ці норми сформульовані нечітко; надмірне втручання в особисті права людини при порушенні принципів пропорційності; використання обмеження прав людини, навіть легальне, але задля політичних або інших інтересів владних структур чи інших впливових груп; перешкоджання у процесі оскарження необґрунтовано обмежених прав; несправедливе обмеження прав одних осіб на користь інших, що призводить до нерівності та дисбалансу в загальній системі прав тощо.

Будь-які з вказаних проблем можуть легко призвести до зловживань владою та політичних репресій. В умовах дії особливих правових режимів, при наявності

складної чи, навіть, кризової політичної ситуації, - активний прояв окремих чи кількох з цих проблем, а також невідповідність обмежень прав міжнародним стандартам і принципам прав людини, можуть серйозно підірвати довіру до державної влади окремої країни, зокрема, до окремих найважливіших її інститутів: до системи правосуддя, інших механізмів захисту прав людини тощо.

Важко назвати такий процес легітимним, але якщо здійснювати його легально та прозоро, можна досягти певного консенсусу з громадянами, навіть в умовах особливих правових режимів, кризових суспільно-політичних явищ тощо. Отже, для здійснення такої політики обов'язково потрібен дієвий механізм реалізації, який буде контролювати суб'єктів провадження такої політики, сприяти недопущенню виникнення критичних суспільних проблем.

Отже, як зазначалось, основні норми, що формують юридичну основу обмеження прав людини під час воєнного стану, чітко закріплені в Конституції України. Однак, час від часу спостерігаються спроби вдосконалити правову базу механізму обмеження цих прав, як це було в випадку з нещодавнім законопроектом № 4210: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки і оборони щодо зміцнення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, удосконалення об'єднаного керівництва силами оборони держави та планування у сферах національної безпеки і оборони».

Такі ініціативи мають різний характер і відрізняються за якістю юридичної техніки та обґрунтованістю, що робить їх предметом ретельного наукового аналізу.

Важливим елементом механізму обмеження прав людини в умовах воєнного стану є юридичні гарантії. Звісно, що це гарантії, які забезпечують дотримання основних принципів легального обмеження прав в Україні в умовах воєнного стану і, зрозуміло, що передусім йдеться про захист незаконно порушених прав на всіх рівнях, починаючи від первинних ланок національної судової системи чи державних контролюючих органів, й аж до рівня Європейського суду з прав людини. Тобто, й сама можливість оскарження незаконного обмеження прав уже може вважатися певною гарантією захисту прав людини.

Слід зазначити, що насправді перелік обмежень прав людини в Україні під час дії воєнного стану можна вважати більш-менш стандартним для світової практики. В Україні вже сформований адекватний і відносно дієвий юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану, і він задіяний ще далеко не на максимальну потужність. При цьому важливим є й те, що держава усвідомлює, що порушення чи обмеження прав людини не може сприйматися за норму. В Указі Президента «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 58/2023 у пункті 2 йдеться про доручення Міністерству закордонних справ України забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про продовження строку дії воєнного стану в Україні, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним

пактом про громадянські та політичні права, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення [8].

Як вбачається, цей факт, навіть у таких складних обставинах, свідчить про максимальну спрямованість України на міжнародні демократичні орієнтири в дотриманні норм міжнародного права стосовно прав та свобод людини.

При опрацюванні означеної проблематики, окрім текстуально визначених, додатково використовувались джерела, зазначені у списку за №№ 9-11.

Список використаних джерел:

1. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: *матеріали наукового семінару* (21 червня 2024 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.

2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 24.12.2024).

3. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42–47.

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 24.12.2024).

4. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. С. В. Матвеев, О. М. Романова. 2023. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/862/801/> (дата звернення: 24.12.2024).

5. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: *навчально-методичний посібник* / за ред. О. В. Бігняка. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2019. 168 с.

6. Лотюк О. С. Конституційні засади обмеження прав та свобод людини і громадянина у повоєнний період. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 9-15.

7. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 58/2023 від 6 лютого 2023 року. Указ затверджено Законом № 2915-ІХ від 07.02.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/582023-45757> (дата звернення: 24.12.2024).

8. Скрипнюк О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 5–11.

9. Андрієвська О. В. Про конституційно-правовий механізм обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 7. С. 83–86.

10. Дацюк А., Садовський В., Полтораков О., Марутян Р. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України виконано групою

експертів. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf> (дата звернення: 24.12.2024).

11. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 24.12.2024).